

PITTI Zoltán

GAZDASÁGI KÓRKÉP ALULNÉZETBŐL

– I. rész

A rendszerváltás utáni időszak gazdasági teljesítményei a beteljesült remények és a megvalósulatlan várakozások egymást követő hullámzásait takarják. A mögöttünk hagyott két évtized első felét a gazdasági szerkezetváltás, a piaci kapcsolatok módosulása, valamint új – többségében külföldi – befektetői csoportok megjelenése jellemezte, amelyek együttes hozadéka volt a gazdaság stabilizálódása, majd az új növekedési pályára állás. Az ezredfordulót követő évtized első felére azonban a külföldi befektetésekre alapozott gazdaságfejlesztési stratégia erejét veszítette, s a helyettesítésre szánt hazai kkv-szektor – a kiemelt támogatások és a kedvezmények ellenére – nem tudott a növekedés motorjává válni. Szerzőnk – a BCE tudományos kutatója és az APEH korábbi elnöke – a versenyszektor 2000–2008. évi pénzügyi beszámolóit alapján a hazai vállalkozások demográfiai, teljesítményi és eredményességi jellemzőit vizsgálja, s két részből álló tanulmányában arra keresi a választ, hogy a várakozásoktól elmaradó működési eredményekben milyen szerepe lehet a gazdaságfejlesztési stratégia hiányának, a vállalkozási teljesítmények elégtelenségének, a tőkehiánynak, illetve a pénzügyi rendszer torzulásainak. Szerkesztőségünk a tanulmányt olyan vitaindítónak tekinti, ami széles érdeklődésre tarthat számot, s szívesen vállalkozunk arra, hogy közreadunk minden jobbító szándékú gondolatot.

Kulcsszavak: magyar gazdaság, társas vállalkozások, teljesítmény

A magyar gazdaság új növekedési pályára állása a kilencvenes évek végére tehető, s ebben meghatározó szerepe volt a pótlólagos erőforrásként szolgáló külföldi működőtőke-befektetéseknél. A nemzetközi tőkeáramlás ezredfordulót követő módosulása (csökkenő volumen, változó irányultság) kedvezőtlenül érintette a hazai gazdaságot, aminek egyik következménye a beruházások csökkenése és a növekedési ütem lassulása, másik következménye viszont – a jövedelemkiáramlást semlegesítő hatás elmaradása miatt – a fizetési mérleg romlása. Ebben a helyzetben halaszthatatlanná vált az államháztartási egyensúlyromlás megállítása, illetve a gazdasági fejlődés új alapokra helyezése. Elemzésünkben – a hazai versenyszektor demográfiai, teljesítményi és költséggazdálkodási jellemzőinek értékelésével – azt szeretnénk jelezni, hogy az egyensúlytalansági állapot megszüntetése nem szorítkozhat az államháztartási rendszerre, vagyis az ország helyzetének stabilizálása, majd új növekedési pályára állás nem képzelhető el a gazdaság átfogó modernizációja nélkül.

Vizsgálatunk a ténylegesen működő 343 ezer társas vállalkozás 2000–2008. évi pénzügyi beszámoló-

inak adataira épül. Álláspontunk szerint a mintavétel nagysága ellensúlyozza az esetleges torzító hatásokat (lásd helyenként előforduló kreatív beszámolók), így a vállalkozások mennyiségi gyarapodása, méret szerinti megoszlása, a gazdasági tevékenység jellege, a teljesítmények és eredmények alakulása, a vállalkozói vagyion módosulása megbízhatóan értékelhető, illetve a tapasztalatok alapján a korrekciós intézkedések igénye és azok tartalma is jól körvonalazható. Tanulmányunkat így ajánljuk a téma iránt érdeklődőknek, a versenyszektor szereplőinek, de leginkább a gazdaságpolitika formálójának.

A vállalkozások strukturális jellemzőinek módosulása a 2000–2008. években

A gazdasági szereplők számának alakulása egyrészt az örökölt állapotból, másrészt a 90-es évtized dinamikus változásából (megszűnő és újonnan alakuló vállalkozások egyenlegéből) következik. Míg az évtized első felére az állami vállalatok társasággá szerveződése s a tulajdonosváltás volt a legfőbb jellemző, addig a

A társas vállalkozások számának átrendeződése főbb vállalkozási formák szerint*
(Egység: százalék)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>h</i>	<i>i</i>	<i>j</i>
Részvénytársaságok (Rt.)	1,2	1,2	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Korlátolt felelősségű társaságok (Kft.)	45,5	45,6	46,1	47,7	51,4	52,3	54,4	56,6	60,7
Szövetkezetek	1,3	1,2	1,2	1,2	1,1	1,0	0,9	0,8	0,7
Betéti társaságok (Bt.)	49,8	49,6	48,9	47,0	42,9	41,9	40,0	37,9	34,0
Jogi nonprofit társaságok	0,4	0,5	0,6	0,6	0,7	0,8	0,8	1,0	1,1
Egyéb társaságok	1,8	1,9	2,1	2,4	2,9	3,0	2,9	2,7	2,5
Társaságok száma összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* kettős könyvvitelt vezető, a pénzügyi szektor adatai nélkül számolva

Forrás: vállalkozások pénzügyi adatai (KSH), illetve APEH szokásos éves gyorsjelentései

kilencvenes évtized második felében tömegesen jöttek létre új – előzmény nélküli – társaságok.¹ Az ezredfordulót követő években az új vállalkozások szerveződésével egyenrangú eseménnyé vált a nagy szervezetek osztódása, illetve a tevékenységi jelleg és a gazdasági formáció „taktikai jellegű” módosulása (lásd tevékenységek kiszervezése). S a legutóbbi évekre jellemzően mindezekhez kapcsolódnak a vállalkozások évenkénti „cserélődési” mutatói (lásd építőipar, kereskedelem, gazdasági szolgáltatás-szektor).

A gazdasági folyamatok időbeli jellemzőinek bemutatására – természetesen – csak a ténylegesen működő társaságok adatai alkalmazhatók, ám még ezt az adatot is korrigálni kell a korlátozott időtartammal működő vállalkozások adataival (2008. évben 29,1 ezer előtársaság), az „alvó” vállalkozások adataival (2008. évi adatok szerint 19,8 ezer „nullás teljesítményű” vállalkozás), valamint az eltérő üzleti évet választók adataival (2008. évben 0,7 ezer vállalkozás). A szakmai összehasonlítás érdekében figyelmen kívül kell hagynunk a pénzügyi szektorban tevékenykedő vállalkozásokat (2008. évi adatok szerint 7,3 ezer vállalkozás), valamint az egyszerűsített elszámolást alkalmazó vállalkozásokat (1. táblázat).

A hazai gazdaság piacosítását szorgalmazó „rendszerváltó” programok az állami vállalatok társasággá alakítását, az irányítás hatékonyságának javítását, a magánvállalkozások számának gyarapítását s a tulajdonlás új formáinak kialakítását tűzték zászlajukra. A mögöttünk hagyott két évtizedes évi folyamat visszamenőleges elemzése – kiemelten a 2000–2008. évek tapasztalatai – azt mutatják, hogy ezek a célok felemásan teljesültek. Lezajlott az állami vállalatok társasággá alakítása, új vállalkozási formák honosod-

tak meg, ám a társaságok között továbbra is *alacsony a tőkeegyesítő társaságok súlya* (a kevés számú részvénytársaság négyötöde is zártkörű társaság), s a hazai gazdaság adottságaihoz viszonyítottan *túlméretezett a személyegyesítő társaságok részesedése* (lásd 34,0-37,9% között mozgó Bt.-arány), amit tovább súlyosbít, hogy a vállalkozások gazdálkodási „formaváltása” a magasabb szerveződési formákból (lásd Rt., kft.) az alacsonyabb értékű szerveződési formák felé, illetve a tevékenység jellege alapján a termelés-szektorból a szolgáltatás-szektor felé mozdult el (2. táblázat).

A szervezeti átalakulás és a gazdasági formációváltás az elfogadhatónál hosszabb időt vett igénybe, s komoly energiákat kötött le. Mindehhez járult a vállalkozások nemzetgazdasági ágak közötti átrendeződése, illetve a mozgás egyirányúsága. A vállalkozások termelés-szektorból szolgáltatás-szektorba áramlása világjelenség (lásd feldolgozóipari jelleg oldódása, gazdasági szolgáltatások, valamint a kereskedelem felértékelődése), ám míg az előttünk járó országokban a szerkezetváltás együtt járt a teljesítmények mérhető javulásával, addig a hazai szolgáltatás-szektor felfutása inkább a kényszerítő körülményekre, mintsem a piaci szükségletek felismerésére épül (lásd kényszervállalkozások), s konvertálható tevékenység hiányában minimális mértékben járult hozzá a gazdasági tevékenységek javulásához. Komoly gond, hogy a hazai vállalkozások több mint kétharmada olyan szektorban tevékenykedik, ahol nem tud piacépes hozzáadottértéket termelni, vagy éppen a piac nem ismeri el a teljesítményt.

A nemzetgazdasági ágak közötti „erőforrás-áramlásal” párhuzamosan zajlott a vállalkozási méretek (kategóriák) közötti átrendeződés, melynek fő jellemzője a vállalkozások vertikális szerveződése helyett a horizon-

2. táblázat

A társas formában működő vállalkozások számának megoszlása főbb nemzetgazdasági ágak szerint*
(Egység: százalék)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>h</i>	<i>i</i>	<i>j</i>
Mező- és erdőgazdaság	4,2	4,2	4,1	3,9	3,9	3,5	3,5	3,2	2,9
Bányászat	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Feldolgozóipar	13,7	13,3	12,8	12,2	12,0	11,7	11,3	10,2	9,9
Villamosenergia-, gáz- és vízellátás	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,3	0,5
Építőipar	8,5	8,9	9,0	9,3	9,9	10,1	10,0	10,7	10,4
Kereskedelem	28,0	28,2	27,4	27,1	26,7	27,4	26,3	25,6	25,1
Idegenforgalom	4,1	4,4	4,4	4,5	4,8	4,9	4,9	4,8	4,8
Szállítás, posta és hírközlés	3,8	3,9	3,9	3,8	4,0	4,1	4,4	4,7	5,9
Gazdasági szolgáltatás	26,1	25,2	26,4	27,0	26,6	27,1	27,6	28,8	28,8
Humánszolgáltatás	5,8	5,5	5,9	5,8	5,9	5,6	5,7	5,7	5,7
Egyéb szolgáltatások	5,5	6,0	5,7	6,0	5,7	5,2	5,8	5,8	5,8
Társaságok száma összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* kettős könyvvitelt vezető, a pénzügyi szektor vállalkozásai nélkül
Forrás: a gazdasági szervezetek adatai (KSH), illetve az APEH éves gyorsjelentései

tális szerveződés uralkodóvá válása (nagyvállalaton belüli szervezeti hierarchia helyett „mellérendelt” gazdasági szereplők), illetve az ún kiszolgáló tevékenységek kiszervezésével a nagyvállalati szervezetek osztozása. A folyamat sajnálatos következménye a vállalkozások átlagméretének csökkenése (lásd atomizálódás), illetve klaszterképző erő hiányában a vállalkozások közötti termelési és értékesítési kapcsolatok minimális szintre süllyedése (3. táblázat).

A hazai gazdaság atomizált jellege a 2000–2008. években nem gyengült, hanem erősödött, ezt támasztja alá a gazdasági szereplők nemzetközi gyakorlatban alkalmazott vállalkozási méretek szerinti megoszlá-

sának mutatója. A 2008. évre vonatkozó adatok szerint a gazdasági szereplők 90 százaléka (305 ezer vállalkozás) tartozik a 10 fő alatti mikro-vállalkozás kategóriájába: az ide sorolt vállalkozások 28,8 százalékában (97 ezer vállalkozás) nincs főfoglalkozású munkavállaló, s további 28,1 százalékában (94 ezer vállalkozás) maximum egy fő alkalmazott dolgozik. Más megközelítésben ez azt jelenti, hogy a mikro-vállalkozások korlátozottan felelnek meg az „önfoglalkoztató” vállalkozások követelményének, s ennek következtében – tevékenységi koordináció hiányában – aligha lehetnek motorjai a gazdasági növekedésnek.

3. táblázat

A társas vállalkozások számának megoszlása főbb vállalkozási méretek szerint*
(Egység: százalék)

Vállalkozási kategóriák	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>h</i>	<i>i</i>	<i>j</i>
Mikrovállalkozások	88,8	89,6	90,8	90,6	90,5	90,6	90,7	90,8	90,9
Kisvállalkozások	9,5	8,5	7,3	7,5	7,6	7,6	7,7	7,6	7,5
Középvállalkozások	1,3	1,6	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4
Nagyvállalkozások	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2
Társaságok száma összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* kettős könyvvitelt vezető, a pénzügyi szektor és az offshore vállalkozások adatai nélkül számolva
Forrás: a gazdasági szervezetek adatai (KSH), illetve az APEH éves gyorsjelentései

4. táblázat

A társaságok számának megoszlása a vállalkozások főbb tulajdonosi csoportjai szerint*
(Egység: százalék)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>h</i>	<i>i</i>	<i>j</i>
Kizárólagos hazai tulajdon	91,4	91,2	90,9	90,2	89,1	89,4	89,4	89,4	87,8
Vegyes (többségi hazai tulajdon)	2,7	2,8	2,9	3,4	4,5	4,5	4,1	4,1	5,7
Vegyes (többségi külföldi tulajdon)	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	0,7	0,7	0,7
Kizárólagos külföldi tulajdonú	4,9	5,1	5,3	5,5	5,5	5,3	5,8	5,8	5,8
Társaságok száma összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* kettős könyvvitelt vezető, a pénzügyi szektor és az offshore vállalkozások adatai nélkül számolva
Forrás: vállalkozások pénzügyi adatai (KSH), illetve APEH szokásos éves gyorsjelentései

Figyelmet érdemlő, hogy a vállalkozásdemográfiai adatok szerint a társas formában működő vállalkozások száma a 2000–2008. években 56,6 ezerrel gyarapodott, s a növekedés majd 90 százaléka a mikro- és kisvállalkozások – körében realizálódott. Napjainkra a vállalkozások dinamikus gyarapodása lecsillapodott. A külföldi érdekeltiségű vállalkozásoknál egyidejűleg figyelhető meg egy „kiszervezési” és egy „fúziós” hullám (összességében csekély mennyiségi változással), a hazai tulajdonú vállalkozások esetében pedig mindinkább kirajzolódik egy kategórián belüli „erőgyűjtési és pozíciókeresési” folyamat (4. táblázat).

A ténylegesen működő vállalkozások tevékenységük jellege és a működésük sajátosságai szerint további ismérvek szerint is megkülönböztethetők, s ez alapján a ténylegesen működő hazai vállalkozások:

- 2–3 százaléka globális jellegű, vagyis irányító-központjuk az EU-térségen kívül van, tevékenységüket közvetlen irányítással és kizárólagosan a multinacionális vállalatok megrendelése szerint végzik.
- 4–5 százaléka regionális érdekeltiségű, s erre a körre az a jellemző, hogy anyavállalati központjuk valamely EU-tagállamban van, fő értékesítési irányuk az EU-15 országok közössége, de a belső piacon is jelen vannak.
- 6–8 százalék között mozognak a szatellit vállalkozások, amelyek köre állandóan változó, s tevékenységük is folyamatosan módosuló. Tulajdonosaik jellemzően a Magyarországon bejegyzett külföldi érdekeltiségű vállalkozások², de még ide sorolhatók a beszállítói (szolgáltatói) tevékenységet végző hazai vállalkozások is.
- 28–30 százalék között jelölhető meg az alapvetően hazai piacra épülő országos szerepkörű vállalkozások, melyek hálózati elven épülnek fel, s adminisztratív központjuk a fővárosban van.

- A korábbi alacsony bázishoz képest emelkedő részarányt (cca. 18–20%) mutatnak a helyi jellegetű (kommunális) vállalkozások.
- Viszonylag széles kört ölel fel (cca. 28–30%) a taktikai jellegű, illetve a megélhetési típusú vállalkozások köre.

A társas vállalkozások irányítási rendszer, kapcsolattartási mechanizmus és tevékenységi jelleg szerinti csoportosítása azért fontos, mert csak így kaphatunk képet arról, hogy mely vállalkozáscsoportok azok, amelyekre a hazai gazdaságpolitika – közvetlen vagy közvetett eszközökkel – érdemleges befolyást tud gyakorolni, illetve milyen kört ölelnek fel azok a vállalkozások, amelyek a „gazdasági növekedés motorjai” lehetnek. Témánk szempontjából különösen fontos annak végiggondolása, hogy a társas vállalkozások mely csoportjai és milyen feltételekkel nyerhetők meg a hazai K+F ráfordítások jelentős növelésének, illetve az így realizált tudástöbblet hazai hasznosításának.

A működő társaságok által foglalkoztatott létszám alakulása

A gazdaság stabilizációja és a növekedés beindulása jótékonyan hatott a foglalkoztatási jellemzők alakulására. A munkahelyek száma – a kilencvenes évtized első felére jellemző leépülésekkel szemben – stabilizálódott, majd elsőként a fejlesztési csomópontok vonzáskörzetében bővült. A 2000–2008. évekre vonatkozó foglalkoztatási adatok az induló és a záró állapot megközelítően azonos nagyságrendjét jelzik (lásd 2,2 millió fő), ám az időszoron belül, illetve az adatok strukturális összetételében és időbeli változásában nagymérvű hullámzás figyelhető meg.

A foglalkoztatottsági adatok megoszlása azt mutatja, hogy a súlypontok – szorosan követve a gazdasági formaváltást – jelentősen átrendeződtek, miköz-

5. táblázat

**A társas vállalkozások
foglalkoztatott létszáma a főbb vállalkozási formák szerint***
(Egység: százalék)

Megnevezés:	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>h</i>	<i>i</i>	<i>j</i>
Részvénytársaság (Rt.)	27,0	26,5	25,4	24,9	23,7	22,5	21,2	20,5	19,9
Korlátolt felelősségű társaság (Kft.)	55,5	56,1	57,3	57,6	59,2	60,4	63,9	64,4	65,5
Szövetkezet	4,0	3,2	2,6	2,7	2,1	1,9	1,8	1,4	1,3
Betéti Társaság (Bt.)	11,2	11,7	11,9	11,9	11,6	11,3	10,2	10,3	9,9
Jogi nonprofit társaságok	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Egyéb társaságok	2,3	2,5	2,8	2,9	3,4	3,9	2,9	3,4	3,4
Foglalkoztatottak összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* kettős könyvvitel szerint gazdálkodók, a pénzügyi szektor és az offshore vállalkozások nélkül
Forrás: az APEH éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

ben az ún kényszervállalkozások – érdekes módon – a teljes munkaidős foglalkoztatásban minimális szerepet játszanak (5. táblázat).

A mennyiségi változásnál is többet jeleznek a minőségi paraméterek: mérséklődött a segéd- és betanított munkások aránya, viszonylag stabil a szakképesítéssel rendelkezők aránya, míg érzékelhető emelkedés mutatkozik a felsőfokú diplomával rendelkezők körében. Mára azonban eljutottunk oda, hogy a vállalkozások munkaerő-kereslete (lásd: szakképzett munkaerő) nem találkozik a munkaerőpiac kínálatával (lásd alacsony

képzettségű vagy képzettséggel nem rendelkező munkaerő-állomány).

A munkaerő-szükséglet változása jól megfigyelhető a foglalkoztatottak nemzetgazdasági ágak szerinti megoszlásának módosulásában. Figyelmet érdemlő a termelőszektorok (kiemelten a feldolgozóipar) munkaerő-szükségletének mérséklődése és a felszabadult munkaerő szolgáltatászektorokba áramlása (6. táblázat).

A munkaerő-szükséglet mennyiségi és minőségi jellemzőit komolyan érinti, hogy a 2000–2008. években a

6. táblázat

**A társaságok által
foglalkoztatott létszám megoszlása főbb nemzetgazdasági ágak szerint**
(Egység: százalék)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>h</i>	<i>i</i>	<i>j</i>
Mező-, erdő- és vadgazdaság	5,8	5,7	5,3	5,1	4,9	4,7	4,6	4,1	3,8
Bányászat	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2
Feldolgozóipar	36,1	35,8	33,7	33,5	32,0	31,6	30,3	30,1	29,4
Villamosenergia-, gáz- és vízellátás	3,0	3,0	2,9	2,9	2,8	2,8	2,8	2,8	2,9
Építőipar	7,0	7,1	7,2	7,4	7,9	7,8	7,9	7,8	7,7
Kereskedelem	18,2	18,3	19,4	19,3	19,1	19,1	19,0	19,0	18,8
Idegenforgalom	3,2	3,2	3,3	3,4	3,6	3,7	3,8	3,8	3,9
Szállítás, posta és hírközlés	11,1	11,0	10,9	10,8	10,7	10,6	10,8	10,5	10,3
Gazdasági szolgáltatás	11,0	11,2	12,4	12,6	13,6	14,1	14,8	15,8	16,7
Humánszolgáltatás	1,7	1,8	2,1	2,1	2,4	2,5	2,8	2,9	3,2
Egyéb	2,5	2,5	2,6	2,6	2,7	2,8	3,0	3,0	3,1
Foglalkoztatottak összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* kettős könyvvitel szerint gazdálkodók, a pénzügyi szektor és az offshore vállalkozások nélkül
Forrás: az APEH éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

vállalkozások széles körét érintően komoly technikai és technológiafejlesztési beruházások valósultak meg, ami önmagában is élők munkát helyettesítő, ráadásul a beruházások többségét finanszírozó külföldi érdekltségű vállalkozások nem az élők munka-igényes szektorokban fejlesztettek. A hazai vállalkozások fejlesztései alapvetően a szolgáltatászektorba irányultak, ám a fejlesztések ellenére a foglalkoztatottak száma alig-alig emelkedett – a 2000. évi induló és a 2008. évi záró érték nagyjából azonos (8. táblázat).

következtében nagyszámú munkahely szűnt meg, ám ezzel egy időben új munkahelyek is születtek, szinte kizárólag a szakképzett, illetve konvertálható tudással rendelkező munkaerő számára. A jelenség következménye, hogy a fejlesztési centrumokban megnőtt a szakképzett munkaerő kereslete (lásd Győr-Moson-Sopron, illetve Komárom megye), miközben a fejlesztési centrumoktól távoli térségekben folyamatosan emelkedő a munkanélküliségi ráta, s az életminőség romlása következtében növekvő a szociális támogatást igénylők száma.

7. táblázat

**A társaságok által
foglalkoztatott létszám megoszlása főbb vállalkozási méretek szerint***
(Egység: százalék)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>h</i>	<i>i</i>	<i>j</i>
Mikrovállalkozások	19,8	20,5	21,3	22,0	22,2	22,2	22,7	23,3	24,0
Kisvállalkozások	19,2	19,6	20,1	21,1	22,0	22,7	23,4	23,5	23,1
Középvállalkozások	22,1	21,7	21,5	21,5	21,4	21,4	21,1	21,6	20,9
Nagyvállalkozások	38,9	38,2	37,1	35,4	34,4	33,7	32,8	31,6	32,0
Foglalkoztatottak összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* kettős könyvvitel szerint gazdálkodók, pénzügyi szektor és az offshore vállalkozások nélkül
Forrás: az APEH éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

A társas vállalkozások számának dinamikus gyarapodása és a foglalkoztatottak számának stagnálása (eltekintve az időközi cserélődéstől) szükségyszerűen hozta magával a vállalkozások átlagméretének mérséklődését (7,7 fő/vállalkozásról 6,4 fő/vállalkozás), illetve a mikrovállalkozások részarányának felfutását (19,8%-ról 24,0%-ra).³ Sajnos a jelenségnek – később látni fogjuk – nem sok köze van a gazdálkodási hatékonyság javulásához (8. táblázat).

Több mint elgondolkodtató, hogy a 2000–2008. években megvalósult technikai és technológiai fejlesztések

A kialakult helyzetből két következtetés vonható le: az egyik következtetés az lehet, hogy a hazai munkaerő mobilitása még országon belül is alacsony színvonalú,⁴ így aligha valószínűsíthető, hogy a hazai munkaerő tömegével áramolna majd a közösség fejlettebb országaiba⁵; a másik következtetésünk viszont az lehet, hogy amennyiben folytatódik a szakképzést választó fiatalok számának csökkenése⁶, akkor a jövőben a magas technológia működtetésére képes munkaerő hiánya gátolhatja leginkább a pótlólagos külföldi befektetéseket, de fékezheti a hazai modernizációt is.

8. táblázat

**A foglalkoztatottak számának megoszlása
a vállalkozások főbb tulajdonos csoportjai szerint***
(Egység: százalék)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>h</i>	<i>i</i>	<i>j</i>
Kizárólagos hazai tulajdon	73,3	73,1	74,9	75,5	76,3	76,5	75,9	75,0	74,5
Vegyes (többségi hazai tulajdon)	4,4	4,3	3,4	3,8	3,3	3,3	3,0	2,9	2,7
Vegyes (többségi külföldi tulajdon)	7,2	7,8	7,3	6,4	6,2	5,9	5,6	5,7	6,0
Kizárólagos külföldi tulajdonú	15,1	14,8	14,4	14,3	14,2	14,3	15,5	16,4	16,8
Foglalkoztatottak összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* kettős könyvvitel szerint gazdálkodók; a pénzügyi szektor és offshore vállalkozások adatai nélkül
Forrás: az APEH éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

Az erőforrások főbb ismérvek szerinti megoszlása

A tulajdonviszonyok átalakításának a 90-es évtized első felére jellemző eseményei „felismerésen alapuló” döntések voltak: közmegegyezésen alapuló szándék volt az alacsony hatékonysággal működő „állami irányítás” fokozatos visszaszorítása. A kilencvenes évtized közepére az ország pénzügyi helyzete kikényszerítette a privatizáció gyorsítását, a privatizációs bevételeknek az adósságállomány csökkentésére történő felhasználását. A kényszerpályás privatizáció – a belső megtakarítások és a fizetőképes hazai kereslet hiányában – szükségszerűvé tette a külföldi befektetők irányába történő nyitást, s ezzel kezdetét vette a tulajdoni struktúra gyors változása.

Az állami vállalatok társasággá alakítása, a módosult profiltól „idegen” tevékenységek kiszervezése, az előzmény nélküli tömeges vállalatalapítások (jellemzően a szolgáltatószektorban), valamint a külföldi befektetők (pótlólagos források) megjelenése alapvetően módosította az erőforrások (ezen belül a jegyzett tőke) főbb tulajdonoscsoportok közötti megoszlását (9. táblázat).

Az új tulajdonosi csoportok között szembetűnő az állami és magánérdekeltséget egyaránt magában hordozó *külföldi tulajdonosi részarány* dinamikus emelkedése, a belföldi *társasági tulajdon* kezdetben mérsékelte, majd dinamikus emelkedése s az *önkormányzatok* – mint új tulajdonosok – részarányának az időbeli hullámzása. Meglepő, hogy a *magántulajdon térnyerése a vártnál kisebb*, s a tulajdonosok mögött is viszonylag szűk kör húzódik meg.

Az évtized utolsó *harmada újabb fordulópontra jelez*, ettől az időszakról kezdődően a pótlólagos külföldi tőke érkezésével egyenrangúvá vált az új tulajdonosok „eredmény-visszaforgató” döntése, s ennek következtében a tulajdonosi struktúra újabb dinamikus változása. Az ezredforduló utáni időszak sajátossága, hogy a működő tőke áramlása többszörös folyamatúvá vált (beáramlással szemben kiáramló törekvésekkel is találkozunk), illetve a hazai vállalkozások is növekvő mértékben vállalkoznak tőkekihelyezésre (lásd Románia, Szlovákia, Horvátország) (10. táblázat).

9. táblázat

A társas vállalkozások jegyzett tőkéjének megoszlása főbb tulajdonoscsoportok szerint*
(Egység: százalék)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
Belföldi magánszemély tulajdona	13,7	13,7	13,3	13,6	15,1	15,4	13,3	14,1	13,9
Belföldi társaság tulajdona	26,6	26,2	26,1	24,8	25,6	24,4	25,4	30,2	30,9
Állami tulajdon	10,9	10,7	12,5	13,9	12,6	9,0	7,1	6,7	6,6
Külföldi tulajdon	38,5	39,2	39,0	40,5	38,9	42,3	46,5	41,3	41,2
Önkormányzati tulajdon	7,3	7,3	6,9	5,0	5,2	6,4	5,5	5,5	5,4
Szövetkezeti tulajdon	1,2	1,1	0,7	0,9	1,3	1,2	1,0	0,9	0,7
Egyéb tulajdonos	1,8	1,8	1,5	1,3	1,3	1,3	1,2	1,3	1,3
Jegyzett tőke összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

10. táblázat

A társas vállalkozások jegyzett tőkéjének megoszlása főbb vállalkozási formák szerint*
(Egység: százalék)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
Részvénytársaság (Rt.)	50,4	50,0	49,3	49,0	48,2	48,0	47,9	43,9	40,4
Korlátolt felelősségű társaság (Kft.)	44,7	45,4	46,2	46,8	47,2	47,4	48,2	52,2	55,9
Szövetkezet	2,9	2,1	1,9	1,5	2,0	1,9	1,2	1,1	0,9
Betéti Társaság (Bt.)	0,4	0,7	0,8	0,8	1,1	1,1	1,0	0,9	0,9
Egyéb társaságok	1,6	1,8	1,8	1,9	1,5	1,6	1,7	1,9	1,9
Jegyzett tőke összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* kettős könyvvitel szerint gazdálkodók, a pénzügyi szektor és az offshore vállalkozások nélkül
Forrás: az APEH éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

11. táblázat

A társas vállalkozások jegyzett tőkéjének megoszlása a főbb tulajdonosi csoportok szerint*
(Egység: százalék)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
Kizárólagos hazai tulajdon	50,9	51,4	51,7	50,6	50,7	50,8	48,5	50,9	52,7
Vegyes (többségi hazai)	13,5	9,9	8,6	6,9	8,7	10,5	10,8	7,9	5,8
Vegyes (többségi külföldi)	17,7	17,6	17,2	19,1	16,6	14,3	13,0	12,8	12,9
Kizárólagos külföldi tulajdon	17,9	21,1	22,5	23,4	24,0	24,4	27,7	28,4	28,6
Jegyzett tőke összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* kettős könyvvitel szerint gazdálkodók, a pénzügyi szektor és az offshore vállalkozások nélkül
Forrás: az APEH éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

12. táblázat

A társas vállalkozások jegyzett tőkéjének megoszlása főbb nemzetgazdasági ágak szerint*
(Egység: százalék)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
Mező-, erdő- és vadgazdaság	4,7	4,5	4,4	4,0	4,2	3,9	3,2	3,2	3,1
Bányászat	0,5	0,4	0,3	0,3	0,4	0,3	0,4	1,0	1,0
Feldolgozóipar	27,2	26,8	26,9	27,2	25,7	24,0	22,6	21,6	21,2
Villamosenergia-, gáz- és vízellátás	15,6	15,2	14,7	14,6	14,9	15,1	14,7	14,8	14,6
Építőipar	2,3	2,8	2,4	3,2	3,2	3,2	3,3	3,3	4,2
Kereskedelem	11,5	12,0	12,2	10,9	9,8	10,4	10,0	10,7	10,1
Idegenforgalom	2,8	2,4	2,6	2,1	2,2	2,2	2,1	2,1	2,2
Szállítás, posta és hírközlés	11,5	11,1	11,4	10,9	11,2	10,5	10,5	10,3	10,4
Gazdasági szolgáltatás	21,6	22,0	22,1	23,3	25,1	27,0	29,8	29,7	29,7
Humánszolgáltatás	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5
Egyéb	2,0	2,5	2,7	2,9	3,0	3,0	3,0	2,9	3,0
Jegyzett tőke összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* kettős könyvvitel szerint gazdálkodók, pénzügyi szektor és az offshore vállalkozások nélkül
Forrás: az APEH éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

A vállalkozói vagy gazdálkodási formák szerinti megoszlása az átmenet időszakában a részvénytársaságok uralkodó jellegét, majd viszonylagos stagnálását, újabban pedig látványos szerepvesztését jelzik. Napjainkra – összetett okok miatt – a *részvénytársasági forma sajnálatosan veszített tőkekoncentráció képességéből, s a tőzsdei forgalomban is csak tulajdonosváltás zajlik, nem pedig pótlólagos forrásszerzés.*⁷ Nem így van ez a korlátolt felelősségű társaságok esetében, ahol a 2000–2008. években – mind a vállalkozások számában, mind az erőforrásokban – uralkodóvá vált a Kft. típusú szerveződési forma (10. táblázat).

A tulajdoni átalakulás kezdeti periódusa rendszerváltást követő időszaka a *szervetlen fejlődés* jeleit viseli magán (erőltetett privatizáció, külső forrásokból fi-

nanszírozott beruházások), míg a második periódusban (2000–2008) már fellelhetők a *szerves fejlődés* jelei, vagyis a pótlólagos külső forrásokkal majd egyenrangúvá vált a hazai gazdasági eredményből „visszaforgató” fejlesztéspolitika. Tekintve, hogy az eredményes működés nem minden ágazatra és tulajdonosi csoportra volt jellemző, így a 2000–2008. években felgyorsult az erőforrások nemzetgazdasági ágazatok közötti átrendeződése, s ennek következtében egyes ágazatok felértékelődése, más ágazatok szerepvesztése (11. táblázat).

A jegyzett tőke gazdasági ágak közötti átrendeződésének egyértelmű vesztese a *mező-, erdő- és vízgazdálkodás* (ezzel együtt az agráriumra épülő vidék), sajnálatos a *feldolgozóipar szerepvesztése* (annak ellenére, hogy a leépülő élelmiszer-, textil- és bőripar mellett más szakágazatok

– gyógyszeripar, járműipar, műszergyártás jelentős felértékelődést mutat), miközben látványos kapacitásbővítés és erőforrás-növekedés tapasztalható a hírközlés, valamint a gazdasági szolgáltató ágazatokban, valamint az utóbbi 2-3 évre vonatkozóan a vonalas közműszolgáltatás erőforrás-ellátottságának javulásában (12. táblázat).

Komoly ellentmondás, hogy míg a hazai gazdaságra általában a szűkös erőforrás-ellátottság a jellemző, addig azt a keveset is szétforgácsoltan működtetjük, illetve – a későbbiekben látni fogjuk – alacsony hatékonysággal hasznosítjuk (13. táblázat).

A társaságok jegyzett tőkéjének megoszlása vállalkozási kategóriák szerint, 2008

(Egység: százalék)

Megnevezés	250 fő feletti	50–249 fő közötti	10–49 fő közötti	2–9 fő közötti	1 fős	0 fős	Társaságok össz.
létszámot foglalkoztató társaság részaránya (%)							
Mezőgazdaság	18,6	39,7	22,5	9,8	3,5	5,9	100,0
Bányászat	8,3	8,2	6,1	15,2	0,6	61,6	100,0
Feldolgozóipar	58,4	23,8	8,0	3,8	2,3	3,7	100,0
Energia-, víz- és hőellátás	58,7	35,3	2,6	1,0	1,3	1,1	100,0
Építőipar	6,3	32,4	21,9	24,0	7,2	8,2	100,0
Kereskedelem	24,3	16,3	28,2	14,9	9,6	6,7	100,0
Idegenforgalom	21,4	20,2	16,4	16,3	6,2	19,5	100,0
Szállítás, hírközlés	74,9	7,9	5,3	4,2	1,5	6,2	100,0
Gazdasági szolgáltatások	1,5	16,5	15,8	14,1	12,8	39,3	100,0
Humánszolgáltatások	8,6	16,1	13,8	34,5	13,6	13,4	100,0
Egyéb szolgáltatások	44,6	19,9	12,6	11,0	4,8	7,1	100,0
Jegyzett tőke összesen	33,2	21,8	12,6	9,2	6,6	16,6	100,0

* kettős könyvvitel szerint gazdálkodók, pénzügyi szektor és az offshore vállalkozások nélkül
Forrás: az APEH 2008. évi gyorsjelentése alapján a szerző számításai

A jegyzett tőke összértékének mennyisége, illetve az alapítói vagyontulajdon különböző ismérvek szerinti megoszlásának ismerete fontos, de nem elégséges a vállalkozások erőforrás-ellátottságának jellemzéséhez, ezért a megalapozott következtetések megvonásához szükség van a saját vagyontulajdon és az idegen források mélyebb elemzésére, valamint a vállalkozások fajlagos erőforrás-ellátottságának vizsgálatára.

A társas vállalkozások gazdasági teljesítménye

A vállalkozások gazdasági teljesítményeinek időbeli változását a nettó árbevétel, az exportteljesítmény, valamint a hazai elemzésekben kevésbé használatos bruttó hozzáadottérték teljesítményének bemutatásával indítjuk, majd a főbb teljesítménymutatók közötti összefüggések vizsgálatával folytatjuk. A megállapítások szakmai megbízhatóságát javítja, hogy a vizsgálá-

tokat – a virtuális vállalkozások adatainak kiszűrésével – a kettős könyvvitel szerint gazdálkodó vállalkozások pénzügyi beszámolóinak (adóbevallásainak) aggregált adatai alapján végezzük, s így a képzett fajlagos mutatók alkalmasak a gazdaság reális teljesítményeinek megítélésére, illetve – megfelelő árfolyam-korrekciókkal – nemzetközi összehasonlításokra is.

A nettó árbevétel alakulása

A vállalkozások kereskedelmi forgalma a 2000–2008 közötti időszakban – összehasonlítható áron szá-

13. táblázat

molva – megduplázódott, s az éves növekedés 7,5–8,0% között alakult. Az összességében kedvező minősítést valamelyest gyengíti, hogy a teljesítményváltozás – tulajdonosi háttértől, a tevékenység jellegétől, a vállalkozási mérettől és a regionális fekvéstől függően – tag szélsőértékek között mozog.

Folyamatos, ám az erőforrások mozgásától elmaradó a kereskedelmi forgalom nemzetgazdasági ágak közötti átrendeződése, s ennek legfőbb magyarázata, hogy az élömlék-igényes tevékenységek leépítése ellenére (lásd élelmiszeripar, textilipar) a feldolgozóipar kereskedelmi forgalma alig-alig csökkent, viszont a jelentős számú munkaerőt felvevő szolgáltatószektor kereskedelmi forgalma alig-alig emelkedett (14. táblázat).

A nettó árbevétel vállalkozási formák közötti arányomódulása (lásd 15. táblázat) jól érzékelteti a különböző gazdálkodási formák szerepváltozását (lásd ál-

VEZETÉSTUDOMÁNY

A társas vállalkozások nettó árbevételének megoszlása főbb gazdasági ágak szerint*

(Egység: százalék)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>h</i>	<i>i</i>	<i>j</i>
Mező-, erdő- és vadgazdaság	3,0	2,9	2,8	2,6	2,5	2,3	2,1	2,1	2,0
Bányászat	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4
Feldolgozóipar	36,0	35,4	34,3	34,1	33,3	33,4	33,6	32,8	32,7
Villamosenergia-, gáz- és vízellátás	4,9	5,0	5,1	5,4	5,5	5,0	5,1	6,9	7,3
Építőipar	5,0	5,7	5,9	5,8	6,0	6,4	6,2	5,9	5,7
Kereskedelem	33,3	32,8	33,3	33,2	33,3	33,2	33,1	32,3	31,8
Idegenforgalom	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
Szállítás, posta és hírközlés	7,1	7,1	7,1	7,3	7,3	7,0	6,9	6,8	6,8
Gazdasági szolgáltatás	7,6	8,1	8,3	8,4	8,7	9,2	9,6	9,7	9,9
Humánszolgáltatás	0,4	0,4	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,6	0,7
Egyéb	1,4	1,4	1,5	1,6	1,7	1,8	1,7	1,7	1,8
Nettó árbevétel összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* kettős könyvvitel szerint gazdálkodók, a pénzügyi szektor és az offshore vállalkozások nélkül
Forrás: az APEH éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

lami vállalatok), a tényleges gazdasági tevékenységet végző, illetve a virtuálisan létező vállalkozások közötti aránytalanságot.

A vállalkozások gazdálkodási forma szerinti változása – szemben a korábbi folyamatokkal – nem az alacsonyabból a magasabb szintű szerveződés felé

alkalmazkodó Kft. és Rt.-forma kimagasló részaránya (ezen belül a Kft.-k előretörése), de a forgalmi adatok megoszlásából az is jól érzékelhető, hogy a társas vállalkozások 34%-át kitevő Bt-k a tényleges piaci forgalomban (gazdasági tevékenységben) nem játszanak érdemi szerepet (15. táblázat).

15. táblázat

A társas vállalkozások nettó árbevételének megoszlása főbb gazdálkodási formák szerint*

(Egység: százalék)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>h</i>	<i>i</i>	<i>j</i>
Részvénytársaság (Rt.)	30,4	29,7	30,3	29,7	30,5	30,6	29,8	29,2	30,2
Korlátolt felelősségű társaság (Kft.)	61,5	62,0	62,0	62,2	62,5	63,1	64,3	64,9	64,1
Szövetkezet	1,5	1,3	1,0	1,1	1,0	0,9	0,7	0,6	0,6
Betéti Társaság (Bt.)	5,3	5,7	5,5	5,7	5,0	4,5	4,0	3,9	3,5
Egyéb gazdálkodási forma	1,3	1,3	1,2	1,3	1,0	0,9	1,2	1,4	1,6
Nettó árbevétel összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* kettős könyvvitel szerint gazdálkodók, pénzügyi szektor és az offshore vállalkozások nélkül
Forrás: az APEH éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

halad (egyéni vállalkozás – betéti társaság – korlátolt felelősségű társaság – részvénytársaság), hanem ellentétes irányú folyamat zajlik, vagyis a magasabb szintű gazdálkodási formát cserélik le egyszerűbb működési feltételt és gyengébb kontrollt jelentő gazdálkodási formákra. Így egyértelmű a piaci követelményekhez jól

Témánk szempontjából különleges jelentőségű a teljesítmények tulajdonosi jellemzők szerinti elemzése. Összesített mutatók alapján megállapítható, hogy a többségi hazai tulajdonú társaságok árbevételi adatai a 2000. évig mérsékelten javuló teljesítményt mutattak, míg a 2000–2005-ös években – alapvetően a közép- és

VEZETÉSTUDOMÁNY

nagyvállalkozások stabilizálódásának köszönhetően – a teljesítményváltozás üteme folyamatosan gyorsuló. Napjainkra (16. táblázat) a külföldi érdekeltségű vállalkozások majd 50%-os mértékben meghatározói a gazdasági teljesítmények alakulásának.⁸

A külföldi érdekeltségű társaságok gazdasági teljesítményeket meghatározó szerepe alapvetően az új

megoszlásának vállalalkozási kategóriák közötti kiegyenlítődése. A 2000–2008 közötti évek hazai tapasztalatai sajnálatosan nem ezt mutatják: a mikro- és kisvállalkozások összforgalmon belüli részesedése a 39-40 százalék között megrekedt, a különböző vállalalkozási méretek között „közvetítő” funkciót betöltő középvállalkozások forgalmi részesedése valamelyest emelkedett, miköz-

16. táblázat

A társaságok nettó árbevétele a vállalalkozások főbb tulajdonosi csoportjai szerint*
(Egység: százalék)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
Kizárólagos hazai tulajdon	47,2	49,7	51,9	53,1	54,0	52,6	50,0	48,1	47,0
Vegyes (többségi hazai)	5,8	6,1	5,8	5,5	5,7	6,2	5,3	5,0	4,5
Vegyes (többségi külföldi)	16,4	15,6	14,6	13,9	13,4	13,4	14,2	13,8	13,9
Kizárólagos külföldi tulajdon	30,6	28,6	27,7	27,5	26,9	27,8	30,5	33,1	34,6
Nettó árbevétel összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* kettős könyvvitel szerint gazdálkodók, a pénzügyi szektor és az offshore vállalalkozások nélkül
Forrás: az APEH éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

17. táblázat

A társas vállalkozások nettó árbevételének megoszlása főbb vállalalkozási méretek szerint*
(Egység: százalék)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
Mikrovállalkozások	18,2	18,1	18,8	19,6	19,4	20,9	20,2	20,7	21,1
Kisvállalkozások	20,1	19,8	20,0	20,4	20,7	20,6	20,1	19,5	19,1
Középvállalkozások	19,7	19,7	19,9	19,7	19,6	19,3	19,9	21,0	21,6
Nagyvállalkozások	42,0	42,4	41,3	40,3	40,3	39,2	39,8	38,8	38,2
Nettó árbevétel összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* kettős könyvvitel szerint gazdálkodók, a pénzügyi szektor és az offshore vállalalkozások nélkül
Forrás: az APEH 2000–2008. évi gyorsjelentései alapján a szerző számításai

vállalkozásalapításoknak (zöldmezős beruházások), a magas technikai színvonalat hozó beruházásoknak (irodagep- és műszeripar, járműgyártás), a termékszerkezet gyökeres átalakításának (új termékek meghonosításának), valamint a termelékenység növekedésének tudható be. A külföldi érdekeltségű vállalalkozások szerepének felértékelődése egyidejű lehetőség és veszély a hazai tulajdonú kvv-szektor számára. Lehetőség a beszállítói tevékenység erősítése (lásd termelési és értékesítési koordináció), ám komoly veszély a bérfeldolgozó tevékenységben való megrekedés (hozott anyagból, hozott tervekből, diktált árakon történő működés).

Nemzetközi tapasztalatok szerint a növekedési jellemzők ágazati differenciálódásának természetszerű következménye a forgalmi adatok (nettó árbevétel)

ben a nagyvállalkozások forgalmi részesedése fokozatos mérséklődést mutat (17. táblázat).

Külön figyelmet érdemlő a hazai társas vállalkozások 97,3 százalékát kitevő mikro- és kisvállalkozások forgalmi teljesítményének stagnálása, ami – figyelemmel az e kategóriába tartozó vállalalkozások számának mennyiségi gyarapodására – azt jelenti, hogy a mikro- és kisvállalkozások fajlagos teljesítményei a 2000–2008-as években mérséklődtek. A jelenség egyik lehetséges magyarázata a piaci lehetőségek korlátozottsága, másik magyarázata a vállalalkozások tevékenységi jellemzői és a piaci kereslet közötti különbség (ennek valószínűségét csökkenti a vállalalkozások rugalmassága), harmadik magyarázata pedig az lehet, hogy a mikro- és kisvállalkozásoknak nincs kellő növekedési érdekeltsége.

Az exportteljesítmény alakulása

A hazai gazdaság közismerten exportorientált, így az exportteljesítmények alakulása közvetlenül befolyásolja a magyar gazdaság stabilizálódási és fenntartható gazdasági pályára állási esélyeit. Más megfogalmazással az exportnak fedeznie kell az ország importigényét, de a folyó fizetési mérleg egyensúlya érdekében fedeznie kell a Magyarországra települt és nyereségesen működő külföldi érdekeltségű vállalalkozások éves profitrealizálását is.⁹

Hosszabb időszak alapján a hazai gazdaság exportteljesítménye fejlődőtrendet mutat, s ennek fontos jellemzője az export nettóárbevétel-arányában mért mutatók javulása, az exportteljesítmények nemzetgazdasági ágazatok közötti átrendeződése, valamint a külgazdasági teljesítmények koncentrációja (lásd vállalalkozási méretek, tulajdonosi csoportok, de még a teljesítmények természetes tartalma, illetve irányultsága szerint is).

A nettó árbevétel arányában számolt exportteljesítmények az 1992–2008. években tág szélsőértékek között mozogtak, s a 2000–2002. évi 23,4 százalékos csúcs után új hullámvölgy következett. A teljesítmények a 2007–2008. években érték el a rendszerváltás előtti 27–29 százalék között mozgó arányt, ám féltő, hogy a gazdasági világválság az exportteljesítményeket sem fogja érintetlenül hagyni. Számításaink szerint a ver-

senyszektor kibocsátásának (kereskedelmi forgalmának) mintegy egyharmadát kellene exportálni, annak érdekében, hogy a külkereskedelmi forgalom aktívuma ellensúlyozni tudja a külföldi befektetők – befektetés arányában számolt kb. 10 százalékos – profitrealizálását.

Az exportteljesítmények nemzetgazdasági ágak közötti átstrukturálódását jelzi, hogy míg a nyolcvanas években a hazai export majd ötödét a mezőgazdaság adta, addig a gazdasági struktúraváltás (piacvesztés) következtében az ágazat külgazdasági szerepe alig néhány százalék. Viszonylag hosszú mélyrepülés után a feldolgozóipar a 90-es évek közepére érte utol önmagát (66-68%-os részarány), a 2002–2004. években az összes exporton belüli részesedése már megközelítette a négyötödös arányt, majd a 2006–2008. években „beállt” egy 70 százalékos körüli szintre.

A feldolgozóipar exportrészesedésének magas szintje értelemszerűen más ágazatok külgazdasági szerepének csökkenését jelenti (lásd agrárium, közvetítő kereskedelem), illetve arra utal, hogy az erőforrás-átrendeződés „kedvezményezett” ágazatai (hírközlés, gazdasági és humánszolgáltatások) nem voltak képesek az exportteljesítmény érdemi növelésére. Sajnos ez azt jelenti, hogy a hazai szolgáltatószektor szereplőinek többsége nem képes külpiacon konvertálható teljesítményre (18. táblázat).

18. táblázat

A társaságok exportárbevételének megoszlása főbb nemzetgazdasági ágak szerint*
(Egység: százalék)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
Mező-, erdő- és vadgazdaság	1,0	1,0	0,9	0,9	0,8	0,9	0,7	0,7	0,6
Bányászat	0,1	0,1	0,1	-	0,1	0,1	0,2	0,3	0,5
Feldolgozóipar	76,3	78,6	79,3	80,2	78,7	76,3	73,5	70,3	69,3
Vill. energia-, gáz-, víz- és hőellátás	0,4	0,5	0,3	0,2	0,2	0,3	0,6	1,3	1,5
Építőipar	0,8	0,9	0,8	0,6	0,5	0,5	0,5	0,7	0,8
Kereskedelem	14,6	11,9	12,1	11,5	12,7	13,1	15,8	17,7	18,1
Idegenforgalom	0,1	-	-	0,1	-	0,1	-	-	0,1
Szállítás, posta és hírközlés	4,4	4,3	4,2	4,2	4,2	4,4	3,9	4,0	3,9
Gazdasági szolgáltatás	2,2	2,5	2,2	2,2	2,6	3,3	4,3	4,3	4,6
Humánszolgáltatás	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Egyéb	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	1,0	0,6	0,7	0,6
Exportárbevétel összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* kettős könyvvitel szerint gazdálkodók, a pénzügyi szektor és az offshore vállalalkozások nélkül
Forrás: az APEH éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

19. táblázat

A társaságok export árbevételének megoszlása főbb vállalkozási méretek szerint*
(Egység: százalék)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
a.	b.	c.	d.	e.	f.	g.	h.	i.	j.
Mikrovállalkozások	7,7	6,5	6,3	6,9	7,4	8,9	11,7	11,5	12,3
Kisvállalkozások	9,0	9,3	9,7	9,0	9,1	8,7	10,7	10,2	11,6
Középvállalkozások	13,9	15,4	15,5	14,7	14,8	14,4	14,3	14,6	14,1
Nagyvállalkozások	69,4	68,8	68,5	69,4	68,7	68,0	63,3	63,7	62,0
Exportárbevétel összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* kettős könyvvitel szerint gazdálkodók, pénzügyi szektor és az offshore vállalkozások nélkül
Forrás: az APEH éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

A feldolgozóiparon kívüli ágazatok exportteljesítménye kisebb és időben hullámzó (lásd: a „közvetítő” kereskedelem súlya előbb 11,5 százalékra mérséklődött, majd 18,1 százalékra emelkedett. Így a fenn tartható fejlődés és az exportteljesítmények kívánatos növekedése szempontjából meghatározó jelentőségű kérdés, hogy a gazdaságpolitika és a piaci szereplők képesek-e olyan fordulatot elérni, amelynek eredményeként a feldolgozóiparon kívüli ágazatok is képesek lesznek nemzetközi piacokon értékesíthető termékek és szolgáltatások előállítására?

A külgazdasági forgalom vállalalkozási méretek, főbb tulajdonosi csoportok, valamint termékstruktúra szerinti megoszlása az export nagymérvű koncentrációját jelzi, amelyben meghatározó szerephez jutnak a közép- és nagyvállalkozások, a kizárólagos és többségi külföldi tulajdonú vállalkozások, valamint a járműipar, műszeripar és gyógyszeripar termékei.

A külföldi befektetők megjelenése következtében módosult a gazdasági szerkezet, s a technikai és technológiai változások nyomán átalakult az exportált termékek összetétele. Lényegében az előzőekre vezethető vissza, hogy az exportcikkek közül tartósan

60% felett van a high-tech kategóriába sorolt termékek aránya, ami nemzetközi összehasonlításban is figyelmet érdemlő teljesítmény. Sajnálatos, hogy a külföldi befektetések viszonylag kevés szakágazatot érintettek, illetve a várakozásoktól elmaradóan támasztottak igényt a hazai vállalkozások beszállítói teljesítményeire, így az export koncentrációja erősödött, s csekély mértékben szolgálta a teljesítmények vállalalkozási kategóriák közötti átrendeződését (19. táblázat).

A 2000-2008-as évek külgazdasági teljesítményeinek változása – lásd: 19-20. táblázatok – nemcsak gazdasági ágazatokat és vállalalkozási méreteket érintően, hanem a főbb tulajdonoscsoportok szerinti megoszlás tekintetében is érvényesült. Ez azt jelenti, hogy a kizárólagos és többségi hazai tulajdonú társaságok exportteljesítményhez történő hozzájárulási aránya valamelyest mérséklődött (a 2000. évi 25,0 százalékról 23,1 százalékra), miközben a kizárólagos és többségi külföldi tulajdonú vállalkozások részesedése – jórészt az anyavállalati kapcsolatoknak köszönhetően – emelkedett (a 2000. évi 75,0 százalékos aránnyal szemben a 2008. évben 76,9 százalékra).

20. táblázat

A társaságok exportteljesítményének megoszlása a vállalkozások főbb tulajdonosi-csoportjai szerint*
(Egység: százalék)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
a.	b.	c.	d.	e.	f.	g.	h.	i.	j.
Kizárólagos hazai tulajdon	18,3	18,5	18,2	17,7	18,0	16,6	15,7	16,8	16,3
Vegyes (többségi hazai)	6,7	6,9	7,5	7,9	8,4	9,0	9,6	7,2	6,8
Vegyes (többségi külföldi)	12,1	12,8	13,1	13,6	14,4	14,6	13,5	13,1	12,8
Kizárólagos külföldi tulajdon	62,9	61,8	61,2	60,8	59,2	59,8	61,2	62,9	64,1
Exportteljesítmény összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* kettős könyvvitel szerint gazdálkodók, pénzügyi szektor és az offshore vállalkozások nélkül
Forrás: az APEH éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

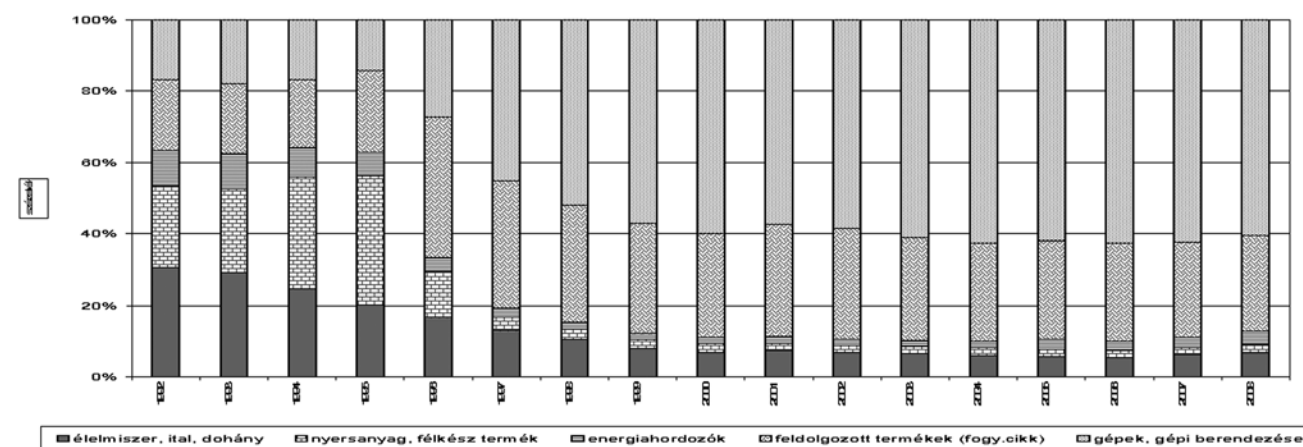
A bruttó hozzáadottérték és a termelékenység

A hazai gazdaság jelene és jövője szempontjából meghatározó jelentősége van annak, hogy milyen eredményességgel tudunk alkalmazkodni a piac gyorsan változó szükségleteihez, illetve a termékkínálat korszerűsítése során mennyiben építhetünk hazai tudásra alapozott termékekre és/vagy gyártási eljárásokra. Más megközelítésben annak vizsgálatáról van szó, hogy a hazai gazdaság milyen mértékben képes hazai hozzáadottértéket előállítani, s milyen ütemben képes teljesítményét növelni.

A bruttó hozzáadottérték-teljesítmény mérése a nemzetközi gyakorlatban többféle módon történhet (lásd Nemzeti Számlák adatai alapján történő meghatározás), de a következőkben elsődlegesen azokat a módszereket alkalmazzuk, amelyek a vállalalkozási teljesítmények értékelésére alkalmasak.

1. ábra

A hazai gazdaság termékexportjának strukturális változása (1992–2008)



Forrás: a KSH éves jelentései alapján a szerző szerkesztése

Az export összetételének változása – nem említve az exportteljesítmények mögött meghúzódó importigény-változást – önmagában is beszédes. Mindezt tetézi – mind a nettó árbevétel, mind az export szempontjából – a koncentráció erősödése, vagyis a teljesítmények növekvő hányada néhány szakágazatra, 38-40 termékre, 55-60 vállalkozásra és 2-3 régióra összpontosul, miközben az egyéb szakágazatok – az erőforrás-átcsoportosítás ellenére – nem tudják sem közvetlenül, sem közvetve befolyásolni a gazdasági teljesítmények alakulását.¹¹ A teljesítménykoncentráció egyszerre lehet előny és hátrány, ám az a körülmény, hogy a jelenség párosul az exportirányultság térbeli koncentrációjával (lásd Németország részesedése), egyértelműen jelzi a gazdaság sebezhetőségét. S ennek bekövetkezéséhez nem kell a gazdasági világválság.

1) A vállalkozások bruttó hozzáadottérték-teljesítménye mérésének legegyszerűbb módszere a vállalalkozási bruttó kibocsátás (nettó árbevétel és aktivált teljesítmények együttes értéke korrigálva az ELÁBÉ és az alvállalkozói teljesítések összegével) és a vállalalkozási szintű termelő felhasználás (anyagköltség, anyagjellegű szolgáltatás, egyéb termelési költség) összevetése (21. táblázat).

A hozzáadott-érték aránya a 2000–2008 közötti időszak első felében fokozatosan javuló értéket jelez, ám az jól kivehető, hogy a 2005. évben megállt, a 2008-as év pedig romló trend kezdetét sejteti.¹² Egy ilyen trend kialakulása azért lehet veszélyes, mert állandósulása esetén ugyanazon hozzáadottérték-teljesítmény eléréséhez nagyobb és nagyobb forgalomra van szükség, márpedig ez a piaci verseny erősödése esetén aligha biztosítható.

21. táblázat

A társaságok bruttó kibocsátása, termelő felhasználása és bruttó hozzáadottérték-teljesítménye
(Egység: milliárd Ft, illetve százalék)

Megnevezés	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
a	b	c	d	e	f	g	h	i
Bruttó kibocsátás	19 289	22 671	24 306	26 048	28 929	33 367	35 483	37 808
Termelő felhasználás	13 258	14 835	15 792	16 956	18 882	22 257	23 419	25 246
Bruttó hozzáadott-érték teljesítmény	6 030	7 835	8 515	9 091	9 836	11 109	12 064	12 563
Hozzáadottérték a kibocsátás %-ában	31,3%	34,6%	35,0%	34,9%	34,0%	33,3%	34,0%	33,2%

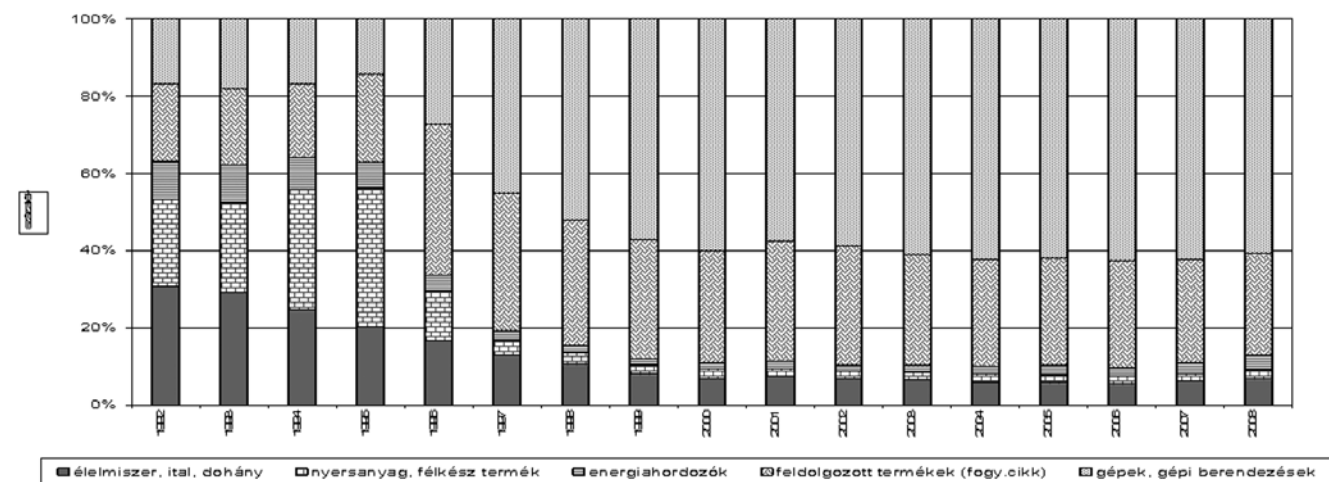
* kettős könyvvitel szerint gazdálkodók, pénzügyi szektor és az offshore vállalkozások nélkül
Forrás: az APEH éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

2) A vállalati szintű – alapra számolt – bruttó hozzáadottérték-teljesítmény meghatározásának másik módszere a *jövedelemalapú alkotóelemek összegzése*. Ilyen jövedelemalapú alkotóelem a munkavállalói bér, a munkáltatók által a bérek arányában fizetett szociális járulékok, a termelési adók és támogatások egyenlege, valamint a vállalkozás nettó működési eredménye (profit). Az eredménynek természetesen egyeznie kell az egyéb módon számolt értékekkel (2. ábra).

kedést mutat), miközben a bruttó nyereség trendje folyamatosan emelkedő.¹³
3) Minden más mutatónál figyelmeztetőbb üzenetet hordoz a *bruttó hozzáadottérték nemzetgazdasági ágak szerinti megoszlása*, illetve a teljesítmények nemzetgazdasági ágak közötti átrendeződése. A tevékenységi struktúra módosulása lényegében már a 90-es évtized közepén megkezdődött, de a jelenleg az ezredforduló után újabb lendületet kapott (22. táblázat).

2. ábra

A vállalkozások bruttó hozzáadottérték-teljesítményének főbb összetevők szerinti megoszlása



Forrás: a Magyar Nemzeti Számlák (KSH) adatai alapján a szerző szerkesztése

A bruttó hozzáadottérték főbb jövedelemalapú összetevők alapján történő számbavétele azt mutatja, hogy az új értéken belül a bérek és keresetek részaránya fokozatosan csökkent (ez annak ellenére igaz, hogy különböző hatásokra egy-egy év emel-

Az átrendeződés következménye a mezőgazdaság és a feldolgozóipar szerepvesztése, a kereskedelem teljesítményeinek látványos növekedése, valamint a gazdasági és egyéb közösségi szolgáltatások felértékelődése.¹⁴ A 2000–2008. évek adatai mint-

22. táblázat

A társaságok bruttó hozzáadottérték teljesítményének megoszlása nemzetgazdasági ágak szerint*
(Egység: százalék)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
Mező-, erdő- és vadgazdaság	3,5	3,5	3,2	2,7	2,8	2,6	2,3	2,3	2,5
Bányászat	0,6	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,6	0,6
Feldolgozóipar	42,5	41,0	41,4	41,2	40,2	40,0	39,9	38,0	37,3
Villamosenergia-, gáz- és vízellátás	5,6	5,7	5,8	6,0	6,0	5,9	5,0	5,2	5,3
Építőipar	4,8	5,2	5,0	4,7	4,9	5,1	5,1	5,3	5,4
Kereskedelem	14,3	14,6	14,2	15,3	15,1	14,9	16,2	16,8	16,9
Idegenforgalom	1,6	1,5	1,2	1,3	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4
Szállítás, posta és hírközlés	12,4	12,9	13,0	13,0	13,2	12,5	11,4	11,9	12,0
Gazdasági szolgáltatás	11,5	11,6	11,5	11,3	11,3	12,4	13,7	13,9	14,0
Humánszolgáltatás	0,8	0,9	1,2	1,0	1,1	1,2	1,1	1,2	1,2
Egyéb	2,4	2,6	3,0	3,1	3,3	3,5	3,4	3,4	3,4
Bruttó hozzáadott-érték összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* kettős könyvvitel szerint gazdálkodók, a pénzügyi szektor és az offshore vállalkozások nélkül
Forrás: az APEH éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

egy alátámasztják Kornai János azon megállapítását, hogy a magyar gazdaság stagnáló állapota nemcsak annak tudható be, hogy általában alacsony a kibocsátási teljesítmények hozzáadott-érték-tartalma, hanem annak is, hogy az erőforrás-átcsoportosítás által preferált ágazatokban előállított termékek és/vagy nyújtott szolgáltatások nem piacképesek.

4) A bruttó hozzáadott-érték vállalati méretek szerinti megoszlása komoly koncentrációt jelez a közép- és nagyvállalkozások javára (míg a közép- és nagyvállalkozások a nettó árbevételből 58-60 százalék közötti arányban részesednek, addig a bruttó hozzáadottértékhez történő hozzájárulásuk 64-66 százalék között mozog), miközben a vállalkozások 98,4 százalékát képviselő mikro- és kisvállalkozások részesedése 35-36 százalék között mozog. Ez a részaránykülönbség azt tükrözi, hogy a vállalkozások számának gyarapodása ugyan a mikro- és kisvállalkozások körében zajlik, ám – a fajlagos teljesítmények alacsony szintje miatt – ez a makrogazdasági szintű teljesítmények javulásában alig-alig érzékelhető.¹⁵

A teljesítmények vállalati mérettől függő aránytalan megoszlása, az egy foglalkoztatottra jutó teljesítmény differenciálódása (a nagyvállalkozások egy foglalkoztatottjára jutó átlagos bruttó hozzáadottérték-teljesítmény majd két- két és fél-szerese a kkv-szektor fajlagos teljesítményeinek), valamint az a tény, hogy a foglalkoztatottak több

mint kétharmada dolgozik az alacsony hatékonyságú szektorokban (2008. évben 68%), jelentősen rontja a hazai gazdaság növekedési potenciálját (23. táblázat).

Agazdaságpolitika formálói számára több mint tanulságos a bruttó hozzáadottérték össz volumenének, valamint strukturális jellemzőinek módosulása. Amennyiben csak a makroértékeket nézzük, a változás imponáló, s ezzel a gyarapodással a bruttó hozzáadottérték változása – összességében – viszonylag jól követi a nettó árbevétel értékének növekedését. A mélyebb elemzések viszont – mint azt láttuk – arra figyelmeztetnek, hogy a helyzet bonyolultabb.

5) A 90-es évtized közismert jellemzője, hogy a bruttó hozzáadottérték alakulása nagymértékben függ a tulajdonosi háttértől, mögötte a technikai felszereltségtől, a termékstruktúrától, valamint az anyavállalatok által biztosított piacoktól. Lényegében ugyan ez érvényes a 2000–2008. évi folyamatokra is. Akülföldi érdekeltségű vállalkozások hozzáadottérték teljesítményen belüli részesedése (lásd: 25. sz. táblázat) a 2000. évi 38,3 százalékról a 2008. évre 46,5 százalékra emelkedett (24. táblázat).

A részarányváltás üteme messze gyorsabb, mint a nettó árbevétel, illetve az export változása (a nettó árbevétel részaránya 2000. évi 47,1 százalék után a 2008. évben 48,5 százalékra emelke-

23. táblázat

A társaságok bruttó hozzáadottérték teljesítményének megoszlása vállalalkozási méretek szerint
(Egység: százalék)

Megnevezés	250 fő feletti	50–249 fő közötti	10–49 fő közötti	2–9 fő közötti	1 fős	0 fős	Társaságok összesen
létszámot foglalkoztató társaság részaránya (%)							
Mezőgazdaság	15,1	40,7	29,9	11,3	1,9	1,1	100,0
Bányászat	13,9	13,3	14,4	42,5	2,0	13,9	100,0
Feldolgozóipar	69,1	17,8	9,3	3,1	0,4	0,3	100,0
Villamosenergia, gáz-, vízellátás hő	67,2	22,6	5,7	2,9	0,3	1,3	100,0
Építőipar	16,6	22,5	36,0	21,4	2,8	0,7	100,0
Kereskedelem	19,3	27,2	28,4	18,6	5,2	1,3	100,0
Idegenforgalom	28,7	24,0	27,3	16,8	2,4	0,8	100,0
Szállítás, hírközlés	68,0	13,0	10,2	6,0	0,9	1,9	100,0
Gazdasági szolgáltatás	14,8	18,6	21,9	20,4	7,4	16,9	100,0
Humányszolgáltatás	16,3	11,7	15,8	44,2	8,2	3,8	100,0
Egyéb szolgáltatás	50,3	16,5	14,8	11,6	5,7	1,1	100,0
Társaságok összesen	46,3	20,0	16,7	10,9	2,8	3,3	100,0

* kettős könyvvitel szerint gazdálkodók, pénzügyi szektor és az offshore vállalkozások nélkül
Forrás: az APEH éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

24. táblázat

A bruttó hozzáadottérték teljesítménymegoszlása a vállalkozások főbb tulajdonos csoportjai szerint*
(Egység: százalék)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>h</i>	<i>i</i>	<i>j</i>
Kizárólagos hazai tulajdon	55,3	52,5	49,6	49,0	50,8	50,2	47,7	48,7	48,7
Vegyes (többségi hazai)	6,4	6,6	6,1	5,9	6,3	7,0	5,7	5,3	4,8
Vegyes (többségi külföldi)	11,9	12,7	14,0	17,7	17,8	17,7	17,4	15,4	15,4
Kizárólagos külföldi tulajdonú	26,4	28,2	30,3	27,4	25,0	25,1	29,2	30,6	31,1
Bruttó hozzáadott-érték összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* kettős könyvvitel szerint gazdálkodók, a pénzügyi szektor és az offshore vállalkozások nélkül
Forrás: az APEH éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

dett, illetve az export részaránya a 2000. évi 73,2 százalék helyett a 2008. évben 76,9 százalékra emelkedett), ami azt jelenti, hogy a technikai fejlesztéseknek, a termékszerkezet modernizációja, valamint az élők munkai igény csökkenése következtében jelentősen javult a külföldi érdekltségű vállalkozások termelékenységé.

6) A nemzetközi gyakorlatban a bruttó hozzáadottérték időbeli változásának jellemzésére használatos mutató a bruttó hozzáadottértéknek a nettó árbevételhez történő viszonyítása. Ennek a 2000–2008. évekre

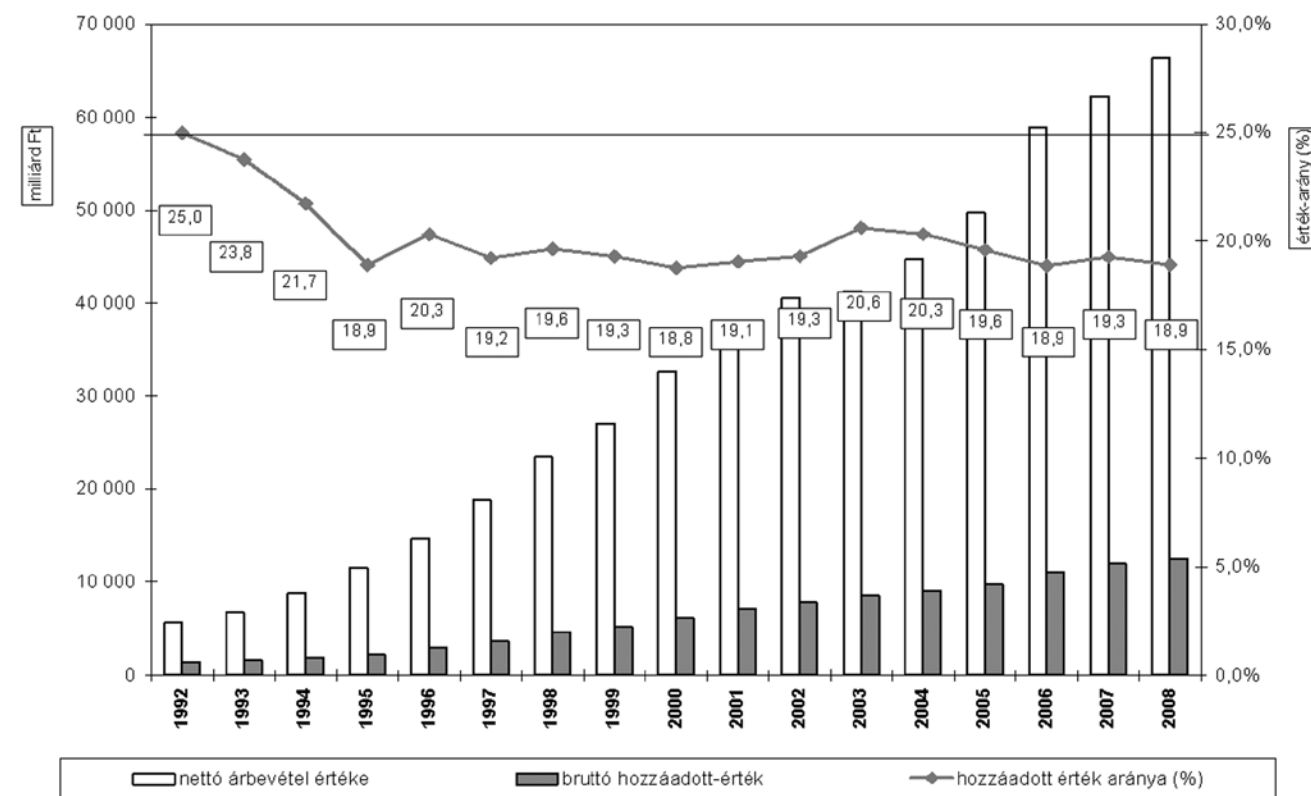
vonatkozó vizsgálata azt jelzi, hogy a forgalom (nettó árbevétel) arányában számolt hozzáadottérték-mutató az átmenet éveiben mért 22–25 százalékos szintről a 2000. évre 18,8 százalékra csökkent, majd átmeneti emelkedés után a 2006. évben visszatért a 18,9 százalékos szintre, s úgy tűnik, hogy ezen a szinten stabilizálódik¹⁶ (3. ábra).

A bruttó hozzáadottérték nettó árbevétel százalékában számolt mutatója közel sem egyenletes teljesítmény eredménye: a hozzáadottérték aránya a gazdasági tevé-

VEZETÉSTUDOMÁNY

3. ábra

A bruttó hozzáadott-érték teljesítmény a nettó árbevétel arányában (1992–2008)



Forrás: az APEH éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

kenység jellegétől (lásd élők munkai-, illetve tőkeigény), a vállalkozás méretétől, valamint a tulajdonosi háttértől függően távoli szélsőértékeket takar. Ilyen ellentmondás, hogy azok az ágazatok, amelyek a gazdasági teljesítmények többségét adják (lásd feldolgozóipar), illetve az átalakulási folyamat kedvezményezettjei voltak (lásd pótlólagos tőke, zöldmezős beruházások) a forgalomarányos bruttó hozzáadottérték-mutatóban a pozícióvesztő területek közé tartoznak, míg azok az ágazatok, amelyek kimaradtak a fejlődés fő áramlataiból, azok esetében a mutató várakozáson felüli. A jelenség magyarázata, hogy a bruttó hozzáadottérték több mint kétharmadát az élők munkai-felhasználás közvetlen és közvetett ráfordításai adják, így a bruttó hozzáadottérték-arány – a piaci értékítéllettel szemben – ott mutat magas értéket, ahol nagy az élők munkai igény.¹⁷

A bruttó hozzáadottértéknek a nettó árbevételhez viszonyított mutatója – hosszabb időszak alatt – egyértelműen jelzi a hazai gazdaság gyengeségeit (tevékenységi struktúra, termékszerkezet, technikai és technológiai felszereltség, munkaszervezés, egyebek), de arra is figyelmeztet, hogy amennyiben a trenden nem sikerül változtatni, úgy a jövőben ugyanazon hozzáadott-érték

teljesítményhez mind nagyobb és nagyobb forgalmat kell tudnunk realizálni.

7) A gazdaságpolitika szempontjából a legfontosabb kérdés, hogy milyen tényezők determinálják a bruttó hozzáadottérték alakulását. Az 1997–2008. évekre vonatkozó adatok szerint – saját számításaink alapján – a bruttó hozzáadott érték kb. 9555 milliárd Ft értékű gyarapodását a következő tényezők és az alábbi mértékekben formálták:

- 0,6–0,8 százalék a foglalkoztatottak számának gyarapodására vezethető vissza (ezen időtávlat alatt majd negyedmillió munkahely szűnt meg, s ezt 120 ezerrel meghaladó új munkahely jött létre),
- 68,2–69,0 százalék a pótlólagos befektetések négy-szerest meghaladó emelkedésének következménye (össességében a saját tőke növekménye 19224 milliárd forint, melynek egyharmada a hazai vállalkozások és kétharmada a külföldi érdekltségű vállalkozások körében realizálódott),
- 31,0–31,2 százalék a termelékenység javulásának eredménye (ennek kisebb hányada élők munkai, többsége viszont a technika és a technológiai változásoknak köszönhető).

VEZETÉSTUDOMÁNY

25. táblázat

A társaságok összes költségeinek és ráfordításainak megoszlása (2000–2008)
(Egység: százalék)

M e g n e v e z é s	Társaságok mindösszesen							
	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Anyagjellegű ráfordítások	81,4	80,1	80,2	80,4	80,7	81,0	81,3	81,5
ebből: anyagköltség	24,8	23,9	23,6	23,8	24,3	24,4	24,5	24,7
anyagjell. szolgáltatás	12,6	11,8	11,8	11,7	11,3	10,8	11,0	11,1
közvetített szolgáltatás	7,8	7,4	7,9	8,1	9,2	9,0	8,9	9,4
ELÁBÉ	34,8	35,5	35,5	35,2	34,6	35,4	35,6	34,8
egyéb ráfordítás	1,4	1,5	1,4	1,6	1,4	1,4	1,3	1,4
Személyi jellegű ráfordítás	10,0	10,5	10,3	10,1	9,8	9,6	9,5	9,5
ebből: bérköltség	6,5	6,8	6,7	6,6	6,4	6,3	6,2	6,2
Értékcsökkenés	3,7	4,0	4,1	4,1	4,0	3,6	3,6	3,6
Egyéb költségek és ráfordítások	5,0	5,4	5,4	5,4	5,5	5,5	5,6	5,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* a pénzügyi szektor és az offshore vállalkozások adatai nélkül
Forrás: az APEH éves gyorsjelentései alapján a szerző számításai

Az összehasonlítható áron számolt teljesítményjavulás összetevői (az egyidejűleg mutatózó extenzív és intenzív jellegű fejlődés) önmagukban is figyelmet érdemlőek, de még inkább izgalmasak, ha a jövő szükségletei – a fenntartható növekedés feltételei – szempontjából vizsgáljuk. Következtetésünk, hogy az elkövetkező évek gazdasági növekedésének meghatározó szükséglete a vállalkozások tőkeellátottságának pótlólagos tökebevonással történő javítása (a tőkeellátottsági jellemzőknek a befektetett eszközökön túl a forgóeszközökre történő kiterjesztése), majd a pótlólagos tökebevonás révén a technológiai színvonal javítása, illetve a munka- és tőkeintenzitás korábbi éveknél gyorsabb ütemű fokozása.

A versenyszektor költséggazdálkodási jellemzői

Érzékeny kérdés a költségek alakulása. Míg a 2000–2008-as években a társas vállalkozások 2000. évi bázisáron számolt nettó árbevétele 28,2 százalékkal emelkedett, a költségek és ráfordítások értéke 31,4 százalékkal emelkedett, vagyis a 2008. évi – üzemi szinten számolt – összes költség és ráfordítás 3,2 százalékkal haladta meg a nettó árbevétel változását. Más megközelítésben a forgalom 1 százalékos változása a költségek 1,1 százalékos növekedésével jár. A változásnak – a vállalati eredmények ismeretében – *kettős üzenete van*: egyfelől a költségek növekedését a vállalkozások mind kevésbé képesek ellensúlyozni, másfelől a gazdálkodási tevékenység végső eredményét növekvő mértékben determinálják az alaptevékenységen kívüli bevételek, illetve kiadások.

Az összes költség és ráfordítás eltérő ütemű dinamikája indokoltá teszi a költségstruktúra mélyebb vizsgálatát, ami részben a gazdálkodási filozófia különbségére (lásd: amortizációs politika), részben a piaci viszonyok változására, részben a közteherviselési szabályok módosulására vezethető vissza (25. táblázat).

A költségstruktúrának természetesen vannak tulajdonosfüggő jellemzői is. Így a külföldi érdekelt-ségű vállalkozásoknál szerepet játszik a termeléshez szükséges *magasabb feldolgozottságú félkész termékek növekvő importja, a termelésnek a magasabb technikai felszereltségű vállalkozásokba történő átcsoportosítása, valamint – a kiszervezések eredményeként – a közreműködő szervezetek közötti munkamegosztás bővülése*. Mindezek mellett az új beruházások következtében dinamikusabban növekedett az eszközállomány, s nőtt a vagyonarányosan elszámolt amortizáció is.¹⁸

1) A költségek 2000–2008-as évek közötti növekedését – két és félszeres emelkedéssel – alapvetően az *anyagjellegű ráfordítások* determinálják. A növekedés részben érthető, a hazai gazdaság jellemzője az alapanyagok és félkész termékek magas szintű feldolgozása, amit a külföldi érdekelt-ségű vállalkozások csak tovább erősítettek. A 2000–2008. évi adatok szerint a gép- és berendezésgyártásban, a közúti járműgyártásban, valamint az irodai műszergyártásban ugrott meg a termelés anyagigényessége, ami párosulva az árfolyamváltozás következményeivel, folyamatosan rontotta az anyagjellegű ráfordítások összköltségen belüli arányát.

Az anyagjellegű ráfordítások részarányának a 2000–2008. évi emelkedése, ami százalékosan nem sok, de pénzben mért nagyságának változása jelentősen rontja a gazdálkodás eredményességét (lásd anyagköltségek emelkedése, illetve a gazdasági struktúra változása következtében az ELÁBÉ és a továbbértékesített szolgáltatások szerepének felértékelődése). A jelenség egyféle nézőpontból magától értetődő (lásd tevékenységek kiszervezése és az önállósult vállalkozások közötti elszámolások mennyiségi gyarapodása), ám más nézőpontból önbecsapás. Az ELÁBÉ és a közvetített szolgáltatások felfutása a forgalomból származó bevételek halmozódásának veszélyeit jelzi, de az is elgondolkodtató, hogy ami az egyik vállalkozásnál költség, annak egy másik vállalkozásnál árbevételként kellene megjelenie, ám ezt a felfutást az árbevételi adatok nem támasztják alá. Élni kell a gyanúperrel, hogy a költségek között kimutatott anyagjellegű ráfordítások egy része „csak” virtuális költség.¹⁹ Így a vállalkozások anyagjellegű ráfordításainak – kimutatott vagy valós – változása erőteljesen fékezi a nemzetközi felzárkózást, illetve rontja a versenyképesség javításának esélyeit.

2) Az utóbbi időszakban élénk érdeklődés kíséri a vállalkozási tevékenységgel összefüggő *személyi jellegű ráfordítások* alakulását. A trend egyértelmű: a személyi jellegű ráfordítások lassúbb, a bérek gyorsabb mérséklődése. S történik mindez olyan időszakban, amikor a foglalkoztatott létszám viszonylag stabil. További sajátosság, hogy a gazdasági átalakulás „kemény éveiben” a bérek kisebb mértékben csökkentek, mint a vállalati jövedelmek. Az évtized közepére eső stabilizációs periódusban „egyenlő ütem” alakult ki, majd a gazdasági növekedés beindulásával elsődlegesen a vállalati profitok emelkedtek, miközben a bérek nyomott szintje megmaradt. A személyi jellegű ráfordítások arányának jelentős mérséklődése más tényezőkkel is összefügg: bérköltségek „dologiasodása” (lásd munkavállalói bérek helyett „önálló” vállalkozók megbízása), minimálbéren történő foglalkoztatás terjedése, valamint egyéb „bérkímélő” technikák alkalmazása.

A bérek szerepvesztése – legyen szó ágazati vagy vállalkozási méretek szerinti megoszlásról – élesen szembeáll mind a gazdasági eredmények alakulásával, mind a nemzetközi felzárkózás követelményeivel. A több évet vizsgáló

értékelések szerint szó sem lehet tévedésről, sokkal inkább egy rossz irányú gazdasági fordulatról. Ez egyfelől azt mutatja, hogy *a bérjellegű jövedelmek növekedése hosszabb ideje elmarad az inflációs indextől*, másfelől viszont arra hívja fel a figyelmet, hogy *a bérek és keresetek folyamatosan távolodnak a vállalati hozzáadottérték alakulásától*.

A bérek leértékelődésének következményei nemcsak a költségstruktúra összetételének módosulásában érzékelhetők, hanem a jövedelemmutatók alapján számolt bruttó hozzáadottértéken belül is. E változások azért figyelmeztetőek, mert egyfelől a teljesítményektől elmaradó bérezési rendszer fékezi a teljesítmények növekedését, másfelől viszont a munkateljesítmények „alulértékelt” javadalmazása következtében a makrogazdasági szinten számolt hozzáadott érték is alacsonyabb értékű lesz, aminek viszont természetesen a nemzetgazdasági szintű teljesítmények leértékelődése.

- 3) Az amortizáció ár- és költségbefolyásoló tényező. Öröndetes, hogy *a vállalkozások amortizációs politikája komoly fordulatot tükröz*. A gazdasági eredmények javulása – kezdeti visszaesés után – a vállalkozások bővülő körében biztosítja az elhasználódott vagyontól pótlását, ám míg a hazai vállalkozásoknál ez több év elmaradt ráfordításainak pótlását jelenti, addig a külföldi érdekelt-ségű vállalkozásoknál a vállalkozásba vitt vagyont dinamikus gyarapodásával arányos ráfordítás. Az általános képből ma is „kilóg” néhány ágazat: a mezőgazdaság, az élelmiszeripar, a textil- és bőripar, a szállítás és egyes szolgáltatótevékenységek vállalkozásainak többségénél megtörténik ugyan az értékcsökkenés norma szerinti elszámolása, ám rendre elmarad az elhasználódott vagyontól pótlása. (A felsorolt ágazatok többségében az éves beruházások értéke alacsonyabb, mint a tárgyévben elszámolt amortizáció összértéke.) Ennek következményei tetten érhetők a vállalkozási mérlegadatokban, a tárgyi eszköz állományának abszolút és relatív értelmű mérséklődésében. A jelenség természetesen a vállalkozói vagyontól mérséklődése.
- 4) Az *egyéb ráfordítások* hullámzó mozgást mutatnak (lásd saját termelésű készletek, nem anyagjellegű szolgáltatások, a reklám- és propagan-

aköltségek alakulása). A költségnövekedés részben követi a gazdasági teljesítmények változását, részben jelzi a piacon maradás növekvő költségeit (lásd bankköltségek, biztosítási díjak, piackutatási és reklámköltségek), ám mindezeket meghaladja a szervezetek osztódásából és a vállalkozási tevékenység specializációjából következő irányítási költségek növekedése.

A ráfordítások növekedésének sajátos eleme az államot (önkormányzatokat) megillető közteherviselési kötelezettségek (adók, illetékek) értékének változása, a kétes elszámolások bizonytalanságát enyhítő céltartalékok éves értékének növekedése, az árfolyam-változásokból következő veszteségek elszámolása, de leginkább a behajthatatlan követelések (hitelezési veszteségek) állománya, valamint a külföldi pénzürtékre szóló követelésekkel és kötelezettségekkel kapcsolatos árfolyamvesztés elszámolása. A költségstruktúra értékelésének (a változások minősítésének) lehetnek és vannak egyéb minősítő ismérvei is. Így több mint érdekes a nemzetgazdasági ágak – ezen belül a feldolgozóipar – költségstruktúrájának változása (vásárolt szolgáltatások megugrása), de figyelmet érdemlő a költséggazdálkodás vállalkozási méretek szerinti alakulása is (26. táblázat).

értékcsökkenés elszámolása, míg átlag alatti a személyi jellegű ráfordítások, valamint az egyéb ráfordítások részaránya. A közép-vállalkozások viszonylag szerény súlyt képviselnek a gazdaság összeteljesítményeiből, de a költségek összetétele szorosan követi a gazdaság általános tendenciáit. Az előzőektől gyökeresen különböznek a társaságok többségét kitevő, s az aktív keresők 40%-át foglalkoztató mikro- és kisvállalkozások, ahol a 23–24 százalékos teljesítményarányhoz képest magas az anyagjellegű ráfordítások súlya, viszont a majd 40 százalékos foglalkoztatási arányhoz képest alacsony a személyi jellegű ráfordítások részesedése.

A költséggazdálkodás vizsgálata és a tapasztalatok összegzése felveti annak igényét, hogy a gazdaságpolitika döntéshozói is mérlegeljék a költségekre és a költségstruktúrára hatást gyakorló közgazdasági környezet működésének hatásait. Ezek közé tartozik a nyereségérdekeltséget kiszorító „költségelszámolási érdekeltség” káros következményeinek mérséklése s a kimutatott nyereségből a tőkefelhalmozási készség további erősítése. Szabályozásváltozást – álláspontunk szerint jövedelembруттосítást és közteherviselési reformot – igényel a munkaerő-újratermelés valós költségeinek a biztosítása, ám ennél is sürgetőbb a bérek teljesítményekkel arányos növekedésének elismerése. Más jellegű, de ugyancsak közgazdasági környezetet

26. táblázat

A társaságok összes költségeinek és ráfordításainak megoszlása (2000–2008)

(Egység: százalék)

Megnevezés	Nagyvállalkozás	Közép-vállalkozás	Kisvállalkozás	Mikrovállalkozás	Vállalkozás összesen
Anyagjellegű ráfordítások	82,5	77,7	81,5	81,3	81,4
ebből: anyagköltség	29,7	25,5	17,2	12,4	24,7
igénybe vett szolgáltatás	10,3	12,7	11,4	12,1	11,1
közvetített szolgáltatás	7,2	9,0	11,0	14,8	9,4
ELÁBÉ	33,5	29,1	40,1	40,4	34,8
egyéb ráfordítások	1,6	1,4	1,8	1,6	1,4
Személyi jellegű ráfordítás	7,6	13,7	11,8	9,9	9,5
ebből: bér és kereset	5,8	10,5	9,1	7,6	7,3
TB-járulék	1,8	3,2	2,7	2,3	2,2
Értékcsökkenés	3,8	3,7	2,8	3,5	3,6
Egyéb költségek (ráfordítások)	6,1	4,9	3,9	5,3	5,5
Költségek és ráfordítások összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* a pénzügyi szektor és az offshore vállalkozások adatai nélkül
 Forrás: az APEH 2008. évi gyorsjelentése alapján a szerző számításai

A 26. táblázat adataiból érzékelhető, hogy a nagyvállalkozások költségstruktúráján belül átlag feletti az anyagjellegű ráfordítások (ezen belül az importból származó alapanyagok és vásárolt szolgáltatások) és az

érintő igény az elaprózott hazai vállalkozási struktúra modernizálása, s ennek részeként az „optimális termelési sorozat” igényeihez igazodó vállalkozási méret kialakításának ösztönzése.

Lábjegyzet

- A korábbi időszakra vonatkozó statisztikai adatokat korrigálni kell az egyéni vállalkozók számával, tekintve, hogy az 1996. évtől kezdődően megszűnt számukra a társasági adózás választásának lehetősége. A 2004. évtől kezdődően további korrigeit jelent a társaságok kettős könyvvitelre történő áttérési kötelezettsége.
- Az ilyen társasági befektetesként alapított új társaságok a továbbiakban már a kizárólagos hazai tulajdonú társaságok között szerepelnek.
- A 2008. évi adatok szerint a vállalkozások 98,4 százalékát kitevő mikro- és kisvállalkozások a foglalkoztatottak mindössze 47 százalékának adnak munkát.
- Ebben – egyebek mellett – meghatározó szerepe van a lakástulajdon korlátozott átválthatóságának, illetve a család többi tagját érintő „beilleszkedési” nehézségnek.
- Ráadásként számolni kell a beilleszkedés nyelvi és kulturális terheivel is.
- A KSH által közölt beiskolázási adatok az oktatási intézmények számának csökkenéséről, a tanulólétszám zuhanó értékeiről s a korábban kiépített tanműhelyek tömeges megszüntetéséről szólnak.
- Sajátos hazai jelenség, hogy a hazai részvénytársaságok majd 60%-a zárt társaságként működik, ami azt jelenti, hogy nincs szándék, illetve lehetőség pótlólagos külső forrás bevonására.
- Ez a húzóerő nagyobb is lehetne, ha szélesedne a hazai tulajdonú és külföldi érdekeltségű vállalkozások termelési és értékesítési együttműködése.
- A World Investment adatai szerint a 2008. év végén 63 milliárd US \$ értékű volt a Magyarországon befektetett külföldi működő

tőke értéke, s ez azt jelenti, hogy évi 10%-os profitrealizálással számolva a folyó fizetési mérleg egyensúlyához minimum 6–7 milliárd US \$ külkereskedelmi aktívum szükséges.

- Az exportáló vállalkozások 2007–2008. évi adatai alapján 1 euró árbevétel „kitermelése” 260–280 forint között mozgott, vagyis messze a hivatalos árfolyam felett alakult.
- A 2008. évi adatok szerint a TOP 50 vállalkozás adja a hazai export 70%-át.
- A 2009. évi előzetes adatok erre rá is erősítenek.
- A béarány 2008. évi emelkedése megtévesztő, a jelenség mögött a bruttó hozzáadottérték stagnálása, illetve a bruttó működési eredmény majd 50%-os csökkenése áll.
- Az 1992–2000. évek alatt az idegenforgalom részesedése is fel-futóban volt, ám úgy tűnik, hogy az ezredforduló után ez nem volt tartható.
- Ez a jelenség sajnálatos „hungarikum” – a nemzetközi adatok ki-egyenlítettbb teljesítménymegoszlást mutatnak.
- Ez jelentősen elmarad az EU-15 országok 33–34%-os átlagértékétől.
- Több mint érdekes, hogy a külföldi érdekeltségű vállalkozások nem az élők-munka-igényes ágazatokban fejlesztettek.
- Itt most nem számoltunk a társasági adó kulcsának változásával, illetve az adókedvezmények költségszökkentő hatásával.
- Ösztönzést adhat ehhez az adózás előtti eredmény csökkentési szándéka, vagy az alkalmazotti státus helyett a „vállalkozói szerződésen” alapuló munkavégzés előnye.

Cikk beérkezett: 2010. 1. hó

Lektorai vélemény alapján véglegesítve: 2010. 2. hó